

Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos – iš arti

Rec.: 1923-ieji: *Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos: dalyviai ir liudijimai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2023. – 590 p.

Vilma Bukaitė

Lietuvos istorijos institutas

Lithuanian Institute of History

vilma.bukaite@gmail.com

Santrauka. Klaipėdos prijungimui prie Lietuvos 1923 m. dedikuotame jubiliejiname dokumentų rinkinyje Klaipėdos universiteto ir Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus tyrinėtojai susitelkė į šio įvykio istoriją, kuri tuo pačiu metu rutuliojosi ne tik Klaipėdoje ir Kaune, bet ir didžiosiose Europos sostinėse. Apgalvotai atrinkdami įvairio-
pus ne tik Lietuvoje, bet ir Prancūzijoje, Lenkijoje saugomus šaltinius, sovietinę ir amerikietišką spaudą, ne tik politinius, bet ir karinius dokumentus, įvykių liudininkų atsiminimus, juos detalai ir apgalvotai pristatydami, sudarytojai parengė ne tik akademinę šaltinių publikaciją, bet ir vientisą, intensyvią daugiabalsį pasakojimą. Knyga padeda suvokti įvykių gausą, pamatyti tarptautinių interesų sankirtas ir Lietuvos padėties sudėtingumą – veržlus Klaipėdos politinės ateities dilemos išsprendimas vėrė duris naujoms tarptautinėms dilemoms. Dabar jau žinodami, kaip jos baigėsi, sudarytojų dėka vis tiek galime skaityti šią knygą kaip įtaigų politinį trilerį.

Reikšminiai žodžiai: Klaipėda, prijungimas, Prancūzija, Lenkija, užsienio politika, karinė operacija, dokumentai, atsiminimai.

The annexation of the Klaipėda region to Lithuania – a closer look

Rec.: 1923-ieji: *Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos: dalyviai ir liudijimai* [1923: The annexation of Klaipėda to Lithuania: participants and testimonies]. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2023. – 590 p.

Abstract. In a collection of documents dedicated to the anniversary of Klaipėda's annexation to Lithuania in 1923, researchers from Klaipėda University and the Museum of the History of Lithuania Minor focused on the history of this event, which unfolded not only in Klaipėda and Kaunas, but also in major European capitals. They carefully selected various sources not only from Lithuania, but also from France, Poland, Soviet and American press, not only political but also military documents, and the memories of witnesses to the events. The editors have prepared not only an academic publication of sources, but also a coherent, intense, multi-voiced narrative. The book helps to understand the abundance of events, to see the clash of international interests and the complexity of Lithuania's situation – the urgent resolution of the dilemma of Klaipėda's political future opened the door to new international dilemmas. Now that we know how they ended, thanks to the editors, we can still read this book as a compelling political thriller.

Keywords: Klaipėda, annexation, France, Poland, foreign policy, military operation, documents, memoirs.

Received: 04/10/2025. **Accepted:** 14/10/2025.

Copyright © 2025 Vilma Bukaitė. Published by the [Martynas Mažvydas National Library of Lithuania](#). This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY 4.0\)](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

2023-ieji tapo svarbia proga apmąstyti, kaip Klaipėdos kraštas tapo Lietuvos dalimi. Karinės ir politinės operacijos rengėjų, dalyvių ir amžininkų ilgai nerimastingai pasakota istorija apie klaipėdiškių sukilimą, tapdama legenda, vis dėlto dar sklinda iš lūpų į lūpas, tikruosius įvykius pavadinant „sukilimu“, panaudojant kabutes, arba vadinamuoju sukilimu. Vis dėlto tikrasis apibūdinimas – prijungimas – skamba labai neutraliai ir santūriai, taigi ypač svarbu, kad sukakties proga išleista knyga, parodanti visą užvaldant svarbią pajūrio teritoriją Lietuvos įdėtų pastangų ir patirtų išbandymų spektrą.

Knygos ėmėsi dvi pamatinės Klaipėdos praeities pažinimo institucijos – Klaipėdos miesto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas ir Mažosios Lietuvos istorijos muziejus. Ją kartu parengė instituto darbuotojai dr. Vasilijus Safronovas (sudarytojas), prof. dr. Vygantas Vareikis, dr. Silva Pocyte, doc. dr. Vytautas Jokubauskas, doktorantė Renata Rachmanovaitė, Klaipėdos universiteto Filologijos fakulteto doc. dr. Laima Kuprienė, muziejininkė Zita Genienė. Labai svarbu, kad klaipėdiškiai jau anksčiau spėjo sukaupti svarų įdirbį, skirtą pasirinktai temai. V. Vareikio daktaro disertacijoje šaulių dalyvavimas prijungiant Klaipėdą prie Lietuvos užima svarbią teksto dalį. Dalis sudarytojų jau 2003 m. kartu dirbo prie tai pačiai temai skirtų straipsnių ir šaltinių rinkinio šaltinių¹.

Teminiai šaltinių rinkiniai palieka labai daug laisvės rengėjams, ir paėmus knygą „1923-ieji: Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos: dalyviai ir liudijimai“ ypač džiugina sudarytojų kūrybiškumas ir kruopštumas. Klaipėdiškiai nutolo nuo klasikinio šaltinių rinkinių tarptautinės politikos tematika parengimo modelio, kai siekiama paskelbti kuo daugiau dar nežinomų politinio arba diplomatinio, karinių institucijų susirašinėjimo dokumentų. Ko gero, iš dalies tai lėmė faktas, kad daugelis sprendimų prieš šimtmetį buvo priimti neformaliai, liko nedokumentuoti, o daug lietuviškų šaltinių jau labai plačiai naudoti, iš dalies ir publikuoti. Išsamų klasikinį šaltinių rinkinį, skirtą Klaipėdos klausimui 1919–1940 m., tuo pačiu metu Vilniuje rengė Lietuvos istorijos instituto mokslininkas dr. Algimantas Kasparavičius².

Klaipėdos prijungimui prie Lietuvos skirtų šaltinių rinkinio rengėjų pasirinkta struktūra suteikia galimybes atskleisti netgi daugiau šio karinio ir politinio įvykio aspektų, negu telpa pačiuose šaltiniuose, ir kartu neužsidaroma griežtuose tematinuose rėmuose. Didelės apimties knyga sudaryta iš dviejų dalių. Pirmoje publikuojamas įvairiapusis šaltinių apie dinamišką Klaipėdos klausimo raidą 1923 m. sausio–kovo mėnesiais kaleidoskopas. Antroje pateikiamas karinės Klaipėdos krašto užėmimo operacijos dalyvių sąrašas.

Siekdami išryškinti įvykio kompleksiskumą, rengėjai pirmą dalį komponavo, išryškindami politinę ir karinę operacijų puses, papasakodami apie situaciją stebėjusių kitų šalių laikyseną, kartu su laimėtojais prisimindami ir negrįžusius. Ją sudaro diplomatinis susirašinėjimas, karių raportai, mažiau žinomi atsiminimai ir spaudos tekstai. Pirmą dalis, vadovaujantis chronologiniu, tematiniu principu, suskirstyta į skyrius. Nors knygos įvadinis tekstas nedidelis, sumanymas labai patrauklus – dokumentų įžanginiai komentarai išsamūs, kartais ne mažesni už publikuojamus dokumentus. Skaitomi kartu, jie tampa Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos sintetinė apžvalga ir kartu temos šaltinotyryne apybraiža. Be to, kai kuriuose išsamiai cituojami arba ištisai pateikiami papildomi aktualūs dokumentai dar pasodrina knygos šaltinių bazę.

Klaipėdos krašto prijungimui prie Lietuvos skirtame šaltinių rinkinyje itin svarbus „dalyvių ir liudijimų“ dėmuo. Knyga išryškina prancūzų ir lietuvių, kariškių ir diplomatų, lyderių ir užkulisų veikėjų, politikos įžymybių ir mažlietuvių prisistatančių šaulių, klaipėdiškių ir rytų aukštaičių sampynas, surėmus šautuvus, o paskui kaktas dėl šio nedidelio, bet Lietuvai svarbaus pajūrio ruožo.

Pirmame skyriuje pasakojama apie Klaipėdos prijungimo operacijos išvakares, parengimą ir vyksmą. Šioje dalyje dokumentuojami pagrindiniai pasakojimo apie Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos

¹ *Acta historica Universitatis Klaipedensis*, vol. IX: *Klaipėdos kraštas 1920–1924 m. archyvinuose dokumentuose* / sud. S. Pocyte. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2003. – 160 p.

² *Klaipėdos problema Lietuvos užsienio politikoje 1919–1940 m.: dokumentų rinkinys* / sud. A. Kasparavičius. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2024. – 1384 p.

punktai, kuriamas toliau išplėtojamoms istorijos punktyrinis pasakojimas, turbūt todėl jis gavo ne tokį išradimą „Svarbiausių dokumentų“ pavadinimą.

Antrame skyriuje grįžtama prie politinių aspektų per pavienius liudijimus. Tokiame šaltinių rinkinyje jie labai prasmingi, nes iš esmės atveria dar netyrinėtus daugiau arba mažiau žinomų asmenybių biografijos aspektus. Netgi Antano Smetonos diplomatinio tarpininkavimo veikla sienos su Latvija ir Klaipėdos krašto klausimu dar mažiau žinoma, išsamios Dovo Zauniaus biografijos trūksta, o apie kitus šio skyriaus dokumentų autorius plačioji visuomenė žino dar mažiau, ypač apie Aleksandrą Marcinkevičių ir Boleslovą Jakutį. Kartu visi šie šaltiniai atskleidžia skirtingus komplikotos politinės situacijos 1923 m. sausį–vasarį kampus ir „operatyvinius lygmenis“, parodydami ir užkulisius, netgi konkurenciją (konkurencijas), skirtingų politinių jėgų arba asmenybių konfrontaciją (konfrontacijas), nubrėžia geografinį tiltą tarp Kauno, Londono ir Paryžiaus, pelnytai paversdami būtent Klaipėdą aptariamo politinio įvykio epicentru. Tiesa, paskutinis poskyris apie Ambasadorių konferencijos Ypatingąją komisiją dėl jos vaidmens svarbos tematiškai galėtų būti ir pirmo skyriaus pabaigoje.

Trečiame skyriuje apie karinę operaciją vykusiai parodoma vidinių dokumentų ir viešojo atsiminimo skirtis. Labai prasmingas atrodo karinės operacijos *verbatim* dokumentavimo ir vėlesnių atsiminimų sugretinimas, atskleidžiantis faktinio vyksmo ir vėlesnio jo viešojo pristatymo skirtumą. Verta tikėtis, kad kuo daugiau bus jos skaitytojų, tuo egzotiškiau atrodys viešieji liudijimai apie pačių klaipėdiškių sukilimą. Kartu šių šaltinių publikavimas skaitytojams vėl parodo naujus žinomų žmonių biografijos aspektus arba supažindina su Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos istorijai svarbių mažai kam pažįstamų asmenybių, tokių kaip Jonas Polovinskas-Budrys, indėliu.

Pats karinės operacijos pobūdis paaiškina, kodėl tiek mažai klaipėdiškių balsų knygoje. Jeigu kartais jų būtų pasitaikę, labai norėtusi net mažos apimties, net pačių atsainiausių liudijimų. Dėl dramatiškos vėlesnės, ypač 1939–1945 m., istorinės krašto raidos, aišku, kilo didelių kliūčių išsaugoti laiškus, dieno-raščius, memelenderiai nebuvo motyvuoti rašyti prisiminimus apie jiems neretai nepriimtinas politines permainas.

Ketvirtame knygos skyriuje rengėjai pateikė vokiečių, sovietų, amerikiečių liudijimus apie Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos. Vokiškų šaltinių blokas knygai labai svarbus, ir norėjosi joje daugiau dėmesio skirtingų vokiečių politinių jėgų nuostatoms apie buvusios Vokietijos teritorijos įtraukimą į jos jauną kaimyninę valstybę. Vokietija ir nerimavo, kad Klaipėdos krašte neįsitvirtintų Lenkija, ir iš principo palankiai žiūrėjo į Freištato idėją, bet labai norėjo, kad iš jo būtų pašalinti prancūzai. Vokietijos nebylus pritarimas ir gal net atsargi pasyvi parama Lietuvai buvo itin svarbūs, rengiantis karinei operacijai. Manau, būtų buvę naudinga knygoje daugiau išryškinti šį aspektą. Ketvirtame skyriuje pasigedau Lenkijos pozicijos ir lenkų liudijimų, nes ši šalis buvo svarbi Klaipėdos klausimo interesantė ir labai stengėsi naudodamasi Prancūzijos bei kitų Santarvės valstybių pasipiktinimu iš susiklosčiusios situacijos išpešti sau kuo daugiau naudos.

Penktas knygos skyrelis apie žuvusiuosius per ginkluotą operaciją Klaipėdoje nedidelis, bet prasmingas. Ypač vertingas jo komentaras (apžvalginis tekstas) – jame daug patikslinimų, o apie žuvusiuosius pateikta nemažai vertingos informacijos. Kontroversiška situacija susiklostė su „užmirštais“ Klaipėdoje palaidotais prancūzais, bet panašiai keista padėtis ir su žuvusiais lietuviais, „nebyliais herojais“, kurių žūties priežastis tarpukario Lietuvos Respublikoje teminėta tik pusbalsiu.

Prasmingi ir antroje dalyje skelbti visų Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos karinės operacijos dalyvių sąrašai – juose ne tik bus galima ieškoti pažįstamų pavardžių, bet ir įžvelgti naujus impulsus lokalinės arba karo istorijos tyrimams. Be to, visi skaitytojai turės progą palyginti klaipėdiškių ir iš Lietuvos atvykusių kovotojų sąrašus.

Rengėjai parengė šaltinius publikuoti, vadovaudamiesi klasikiniiais jų skelbimo akademiniuose rinkiniuose principais: dokumentai išvardinti chronologinėje rodyklėje (p. 18–31), jų tekstai surinkti, nuosekliai laikantis teksto vientisumo principų, pateikiant archyvinę arba leidybinę metriką, daugumą lydi

ne tik įvadiniai komentarai, bet ir skelbiamų detalių paaiškinimai, patikslinimai nuorodose. Knygos gale skalbiama asmenvardžių rodyklė. Leidinyje dar galėjo būti vietovardžių rodyklė, naudotos ir rekomenduojamos literatūros sąrašas, archyvų, kurių medžiaga buvo skelbta, atskiras įvardinimas ir santrauka bent anglų kalba.

Vis dėlto nuo idealaus vaizdinio verta grįžti ant žemės – visi knygos rengėjai yra daug įsipareigojimų turintys profesionalai, dėmesį daugiausia telkiantys būtent į pačių šaltinių ir jų komentarų parengimą. Dėl jų įdėto darbo daugiabalsis liudijimas apie Klaipėdos prijungimą prie Lietuvos, tikimės, padės besidomintiems daug geriau suprasti vyksmo daugiapusiškumą ir rizikingumą – iki pat Vilniaus krašto pripažinimo Lenkijai, šios priešininkės laivo plaukimo į Klaipėdos uostą, didžiųjų Europos valstybių politinės blokados. Kitas svarbus dalykas – išsamiai papasakodami ir dokumentais pagrįsdami Lietuvos valstybininkų sprendimo imtis karinės operacijos prielaidas, jie tikrai turėtų paskatinti skaitytojus, brėžiančius dviprasmišką paralelę su Rusijos prisijungtu Krymu, geriau suvokti, kad Klaipėdos atvejis buvo visai kitoks. Nuo Vokietijos atskirto, bet pakibusio laikinojo prancūzų valdymo neapibrėžtume, niekam neperduodamo, nors lietuviams Paryžiaus taikos konferencijoje tarsi neformaliai pažadėto, Baltijos pajūrio ruožo dilema būtų užtrukusi dar ilgiau.

Ir dar yra trečias argumentas atsiversti šią klaipėdiškių knygą – įtraukų, dinamišką, plačiai visuomenei suprantama kalba užrašytą, apgalvotai sukomponuotą istorijos pasakojimą puikiausiai galima skaityti kaip politinį trilerį. Tokį, kuriame galbūt dalyvavo jūsų kraštiečiai ar net tolimas giminaitis.